

Een greep uit Rijssen's historie

Hoe ontstond de naam Rijssen.

De plaatsnamenkunde vereist niet weinig kennis en inzicht op velerlei gebied. Doordat men tegenwoordig veel beter dan voorheen in staat is het kaf van het koren te scheiden, maakten ongegronde gissingen geleidelijk plaats voor verantwoorde hypothesen. Vroeger verklaarden personen, die door de latino-manie waren geïnfecteerd Amersfoort met een even gerust hart met Amer fortis als de Roompot voor onze kust met Romanorum portus of Almelo met Alemannorum locus.

Bij verschillende Twentse namen blijkt de plaatselijke gesteldheid voor de naam bepalend te zijn geweest. Die met 'lo' (dat meestal bos betekent) zijn dikwijls doorzichtig : Almelo (olmen- of iepenbes), Espelo, Hasselo en Azelo (hazelaar), Boekelo (beukenbos) en Markelo (waarin mark grenssteen betekent). Hierbij sluiten Elsen (bij Rijssen) en Hellendoorn aan, evenals Woolde bij Delden. Betreffende het ontstaan van de naam Rijssen, geeft men onder meer de volgende verklaring: Het veen tussen Holten en Rijssen was vroeger bedekt met bos. Dit bos kon de kracht van een geweldige storm niet trotseren. Zoals alle stormachtige winden woei ook deze uit het westen. De kronen van de gevallen bomen wezen dus in oostwaartse richting, de stammen in westwaartse. De kronen bestaan uit takken = rijzen = riesen = Rijssen = Riessen, de stammen uit hout = holt = Holten. Een andere afleiding spruit voort uit de mening, dat Rijssen aanvankelijk Risn-ê of Risn-â geheten zou hebben, naar het drassige land van de Regge = Aô en het kreupelhout = Riesen = Risn, dat daarop groeide. Op dezelfde wijze kreeg de buurtschap ten zuiden van een Reggebocht de naam zuiden-Regge = Suden-Aô = Zuna.

Rijssen is met Ootmarsum, Oldenzaal, Goor, Delden en Almelo, één der oudste Twentse steden. In 1243 kreeg het stadsrechten - gelijk aan die van Deventer - van bisschop Otto III. De Utrechtse bisschoppen waren behalve geestelijke- ook landheren. Op hun reizen moesten zij steunpunten hebben. De grote weg uit het westen liep over Deventer en Holten, splitste zich daar in een weg over Rijssen-Almelo-Ootmarsum en een zuidelijke over Goor-Delden-Enschede: beide liepen dan verder Duitsland in. De passage door het Reggeland was moeilijk; bij Goor werd een bandijk aangelegd, die door alle Twentse marken onderhouden moest worden; bij Rijssen was een bisschoppelijk veer. Eigenlijk lag het stadje om dit veer. De bisschop verwisselde hier van paarden, hij overnachtte er, beveiligd tegen aanvallen van lastige vasallen. Het stadje werd omwalsd, binnen de wallen lagen de havezathen Bevervoorde en Brandlicht. Later, in 1492, is een brug over de Regge gelegd door Otto van den Rutenberg, Heer van Sudena (Zuna), met verlof van de bisschop; uit een tol trokken de Rutenbergs inkomsten.

Van deze oude tijd zijn niet veel resten gebleven. De wallen van Rijssen zijn geslecht, wellicht vóór de tachtigjarige oorlog. Alleen de straatnamen Walstraat en Huttenwal herinneren eraan, terwijl ook de plattegrond van Rijssen duidelijk wijst op hoge ouderdom. In het midden het Schild - oud Saksisch verdedigingscentrum - naar de vier windstreken stralen de hoofdstraten uit, verbonden door de

OLIEPELMOLEN te RIJSSEN

Naar ets van Joh. Hemkes

Vele molens stoffeerden eens Rijssen's bosrand. Wie vroeger van Wierden Rijssen binnenkwam, zag voor de groene omzoming van het stadje fraaie molens hun 'armen' boven de bomen uitsteken. Links van de Wierdenseweg leek het een sprookjesland. Achter het houtgewas werd de pelmolen met aanleunend molenhuis zichtbaar. Kunstschilders hebben in die dagen dit tafereeltje vereeuwigd. De laatste tientallen jaren geraakte de molen danig in verval, doch thans is hij bijna volledig gerestaureerd en in oude glorie hersteld.

oude Huttenwal, Walstraat, Hagen (stadsgracht), Watermolen. Alles wat zich binnen deze cirkel bevindt is oud-Rijssen.

Rijssen was vroeger arm. Herhaaldelijk hebben grote branden het stadje geteisterd. Opmerkelijk is de onregelmatige bouwvorme van in- en uitspringende huizen; elders vallen oude boerderijtjes op.

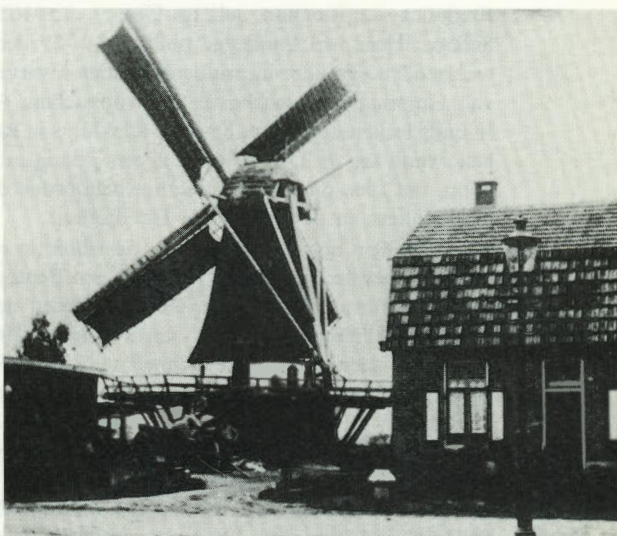
Het kasteel Bevervoorde of Beverfeurde, gebouwd in 1323 en gesloopt omstreeks 1780, heeft binnen de wallen gestaan in de driehoek Haarstraat - Huttenwal - Boomkamp en was een pleisterplaats voor de bisschop. Als laatste herinnering aan 'Bevervoorde' stond er later nog de boerderij de 'Krans', welke het jaartal

Vóór de Rijssense veerbrug, zag men vroeger de bekoorlijke molen bij Schuitemaker, die helaas al jaren verdwenen is.

Achter een oude kastanjeboom verscholen stond vroeger aan de Molendijk de fraaie molen van Slaghekke. Hij staat er nog, maar moet nu zijn verdere leven 'gekort-wiekt' slijten.

Een sieraad voor de Markeloseweg was de molen van Arends. Deze molen werd eerst 'ontwiekt' en later moest worden plaats gemaakt voor een benzinestation.

De prachtige molen van Bouwhuis aan de Nijverdal-seweg in volle actie. Ook deze molen is helaas gesloopt.

1620 droeg en gesloopt werd in 1925. Het huis 'De Pol' of 'Brandlicht' heeft vroeger aan de Watermolen gestaan. Van de Huizen in de onmiddellijke nabijheid is de Grimberg geheel verdwenen, evenals het Slot, de Dackhorst, het Staverden, de Cattelaar. Alleen havezathe 'De Oosterhof' is - hoewel geheel gerestaureerd - nog aanwezig.

Havezathe 'De Oosterhof'

Prins Maurits bezocht meerdere malen dit huis

Bezijden het oude stadje ligt Rijssen's mooie havezathe 'De Oosterhof', een vriendelijk kasteeltje met prachtige bossen en donkere lanen. Deze havezathe wordt al genoemd in 1334; toen verkochten Jacob van Thije en zijn mede-eigenaren 'het schultengoed Gherlovinc in Wederden' zijnde dit de Oosterhof te Rijssen aan Johan van Ockenbroec. Van deze havezathe, die vele malen van eigenaar verwisselde, is geen bepaald bouwjaar te noemen. Enkele gedeelten moeten als zeer oud worden aangemerkt. Dit bleek o.a. uit een steen met het jaartal 1425, die bij het wegbreken van een binnenmuur te voorschijn kwam. In de 16e eeuw werd de voorzijde van het huis door brand verwoest, doch later weer gerestaureerd. Het linker bouwhuis dateert uit 1652 en werd in 1737 vernieuwd. Otto van Ruttenberg verkocht in 1475 de Oosterhof aan Johan ten Bussche en Jonkvrouwe Mechteld van Langen. In 1521 werd Bruin van Langen eigenaar. De Van Langens hebben de Oosterhof gedurende enige eeuwen bewoond. Zij vormden een strijdbaar geslacht, want telkens bleken zij bij conflicten te zijn betrokken. In 1600 krijgt de Oosterhof bekendheid doordat Prins Maurits het meerdere malen bezocht heeft bij jachtpartijen in de omgeving. In 1631 wordt weer van eigenaar verwisseld en komt de havezathe in het bezit van het geslacht Van Ittersum door huwelijk van de erfdochter Barnardina van Langen met Ernst Hendrik van Ittersum. Een fraaie graftombe in de Ned. Herv. kerk (Schildkerk) herinnert nog steeds aan de Van Ittersums. Op dit grafmonument staat: 'Hoch welgeboren Vrouw Frederica van Ittersum, geb. tot Gerner, Ao. 1650 wed. van Willem Diderich van Schade; Heer van Landegge obiit Ao. 1729 den 9 Dec.' De steen vertoont aan weerszijden van deze inscriptie de zestien kwartieren w.o. het wapen van Morrien van Horstmar, en daarboven een voorstelling van de opstanding uit de doden. In oude leencitaten wordt het erve Kinkhuys in Rectum diverse malen genoemd als behorende tot de Oosterhof. Uit een veilingpublicatie van 27 november 1820 blijkt, dat toen onder de Oosterhof behoorden de erven Boom, Mensink, Schutten, Wolters en de Katerstede Het Pothuis.

Vermeld dient nog te worden, dat Geerdink (in zijn 'Bijdragen', enz. blz. 474) ten onrechte beweerde, dat de Oosterhof een Bentheims leen zou zijn geweest. In de Deductie van de Rechten en Gerechtigheden der Heerlijkheid Almelo (opstellen van Adolf Philip Zeger Graaf van Rechteren, Heer van Almelo) wordt in het Register der Leenen dezer Leenkamer uitdrukkelijk genoemd: 'den Oosterhof voor Rijssen (hebbende voormaals behoort onder de goederen van het Huys Grimberg dog nu het Huys en Havezathe Oosterhof) is een thinsgoed der Heerschap van Almelo jaarlix te verthiensen met één Rudolphus Postalaet gulden op Sunte Martinijavond op den Huyse Almelo'.

In 1900 verferde de Oosterhof op Jhr. Frederik Alexander Coenen. In die tijd was het landgoed nog plm. 120 ha. groot en er hoorden 7 boerderijen bij: Lenfert, Boomkamp, Mensink, Strokamp, de Koeze, Eigen Erf en Pothuis. Nadien is het bezit geheel verbrokkeld.

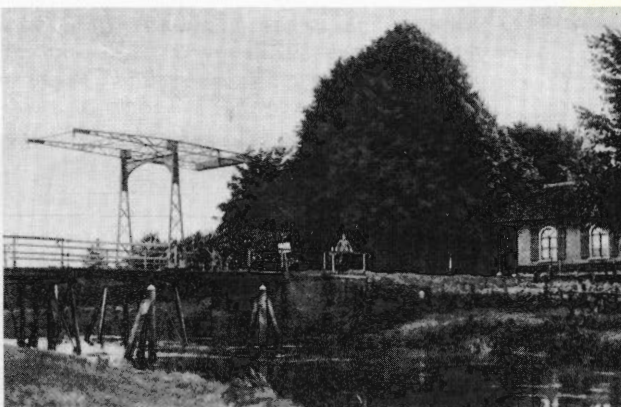
De auteur van de Gids voor Twente H. W. Heuvel zag de Hôfte als een antiek buurtje met oude boerderijen.

Een stil buurtje in Rijssen. De Noachstraat omstreeks het begin van de twintiger jaren. De straat werd genoemd naar één van zijn oude bewoners die in Rijssen bekendheid genoot, doordat hij met enige anderen de huisvrouwen van wit zand voorzag, dat in de boerenkeukens werd gestrooid en ook gebruikt werd bij het schuren van klompen. Een kruiwagen vol kostte toen een dubbeltje en een emmer vol 2 cent.

Bij Rijssen was een bisschoppelijk veer. Eigenlijk stond het stadje om dit veer. In 1492 werd een brug over de Regge gelegd door Otto van den Rutenberg. Op de foto de brug, daterende uit 1897, die in 1934 werd afgebroken om plaats te maken voor een vaste brug, die op 9 april 1945 bij de bevrijding van Rijssen vernield werd.

De wallen van Rijssen zijn geslecht, misschien al vóór de tachtigjarige oorlog. Alleen de straatnamen Walstraat en Huttenwal herinneren nog aan deze wallen. Op de foto een gedeelte van de Walstraat aan 't begin van deze eeuw.

De stadsbleek de Weyerd. Hier gingen de Rijssense vrouwen 's maandags hun wasgoed bleken en spoelen. Ze lieten het dan 's nachts liggen, om het de volgende dag weer op te halen. Hier ziet men de vrouwen druk bezig, terwijl overal het wasgoed ligt te bleken. Dit beeld is nu geheel uit Rijssen verdwenen. Op de achtergrond ziet men de Westerkerk.

Het uitgaan van de jutefabriek van Ter Horst trok vroeger altijd veel belangstelling van de fotografen, zoals hier omstreeks 1925, vooral als het vrouwen betrof in hun typische Rijssense klederdracht. In hun haast om weg te komen (om voor de maaltijd te kunnen zorgen) deden ze al lopende hun schort (skoeterd) voor.

De laatste bewoonster van de Oosterhof, baronesse van den Borch tot Verwolde, weduwe van jonkheer Coenen, besloot de havezathe te verkopen aan de gemeente Rijssen, onder de bepaling dat het gerestaureerd zou worden om voor het nageslacht te bewaren. Het bezit verkeerde de laatste jaren in desolate toestand. Dit was o.a. het gevolg van het kanaliseren van de Regge in 1930, waardoor 's zomers de grachten plotseling droog vielen en de houten funderingspalen aangetast werden. Met het herstel van de Oosterhof werd in 1967 een aanvang gemaakt. De functie van havezathe heeft zij verloren. De Oosterhof werd kraamcentrum!

De molens van Rijssen.

De schoonheid van Rijssen is vaak genoemd. Brusse noemde Rijssen's landschap 'een land van bijbelsche schoonheid' en mej. H. S. S. Kuyper zag het als 'een wildernis, bloeiende als een roos'. De auteur van de 'Gids voor Twente', H. W. Heuvel zag in 1917 de Hölte als een antiek buurtje van oude boerderijen, waar men over de heide en 't veen de Sallandse heuvels ziet blauwen. J. Mekenkamp dichtte in dialect over zijn geboortestad:

*Tusken heed en bos en akker, Tusken hoog en leege laand,
Woer de Oa zoo laankzaam kroonkelt, Zich nen weg noa 't Noorden baand,
Woer nog zeent de venne koeln, Met de bolnpeeters en 't reet,
Woer nog vülle oolderwets is, Weet iej woor dat is of neet?
Dat is in Riessen, het oole Riessen, Het mueste plàesken oet heel Twentelaand'.*

Wie van Wierden vroeger Rijssen binnenkwam, zag voor de groene omzoming van het stadje prachtige molens hun 'armen' boven de bomen uitsteken. Aan de rechterhand, nog voor de Rijssense veerbrug, zag men de bekoorlijke molen bij Schuitemaker, die helaas al jaren verdwenen is. Links van de Wierdenseweg leek het een sprookjesland. Achter 't houtgewas werd de pelmolen met aanleunend molenhuis zichtbaar. Bij het haventje meerden de zgn. Enterse zompen, ranke houten schuitjes met weinig diepgang, voor het lossen van oliehoudende zaden, die via de Regge meestal uit Groningen werden aangevoerd. Kunstschilders hebben in die dagen daar de bekende pelmolen met hun penseel vereeuwigd. Vele molens stoffeerden eens de bosrand van Rijssen, want wie van Nijverdal via Zuna in het stadje kwam zag bij de zgn. Elta de prachtige korenmolen van Bouwhuis, waar we in onze jeugd dikwijls hebben gespeeld. Ook deze molen kon zich niet staande houden, maar de pelmolen trotseerde de tand des tijds.

Bij de historie van de pelmolen willen we wat uitvoeriger stilstaan. Oorspronkelijk was deze een watermolen. Zijn Rijssense geschiedenis begon in 1752. In werkelijkheid is hij evenwel nog ouder, want hij kwam uit Holland, ergens van de rand van de Beemster. Jan ter Horst uit Rijssen kocht hem en liet de molen zorgvuldig uit elkaar halen en per schip via de Hollandse binnenwateren en de Zuiderzee en vervolgens over de Vecht en de Regge naar Rijssen vervoeren. Ter Horst liet de watermolen ombouwen tot industriemolen. Ruim anderhalve eeuw bleef hij als pelmolen in gebruik. Vanaf het begin had hij voor de boeren de gerst gepeld, maar ook het lijnzaad geplet en het raapzaad tot olie en koek verwerkt. Op de duur zou blijken, dat de pelmolen geen toekomst had. In 1904 werd hij door de blikseum getroffen en ging de houten as verloren. De versplinterde as werd vervangen door een as van gietijzer. In 1913 staakte hij zijn werkzaamheden. De wens van Rijssenaren 'God zegen Jan ter Horst, dat hij ons lang de olie dorst' ging niet langer in vervulling.

Bijna 60 jaar is de pelmolen sindsdien aan zijn lot overgelaten, waardoor deze danig in verval geraakte, zodanig zelfs, dat aan restaureren haast niet meer te denken viel. Toch gebeurde het bijna ongelooflijke. De vereniging 'De Hollandsche molen', plaatste in 1968 de oude molen op de urgentielijst voor restauratie. Thans is hij bijna geheel hersteld.

Achter een oude kastanjeboom verscholen stond vroeger aan de Molendijk de fraaie molen van Slaghekke. Hij staat er nog, maar moet zijn verdere leven 'gekortwiekt' slijten. Van de vele molens in Nederland, bestaande, zowel als lang verdwenene, is bekend, dat ze één of meerdere voorgangers hebben gehad, en dikwijls waren daaronder standaardmolens. Zo was het ook met de molen van Slaghekke. Bij het vroegere bekende 'Witte Brugje', in het midden opklapbaar voor de masten der schepen, heeft destijds de voorganger van Slaghekke's molen gestaan, ook een standaardmolen. Dicht bij de stadsbleek 'de Weyerd' stond de molen van Rosman, die in 1865 werd gebouwd, doch in 1933 werd afgebroken. In de buurt van deze molen was ook de bron, waar de Weyerd zijn water van kreeg. Aan de Markeloseweg bevond zich de mooie molen van Arends, die eerst werd 'ontwiekt' en later plaats moest maken voor een benzinestation.

Zo moesten vele molens het de laatste decennia afleggen tegen deze moderne tijd. Het is een vaststaand feit, dat Rijssen in vroeger dagen ook een stadswatermolen heeft gehad. De straat Watermolen doet nog altijd denken aan de plaats waar eens deze molen heeft gestaan, die na 1794 werd afgebroken.

In een bisschoppelijk register van 1325-1336 komt o.m. voor onder de lijst van leenmannen van het Sticht... 'Everts vrouwe van der Ese hout (ter leen)... die watermoele te Rusenen'. Op 15 september 1345 beleent bisschop David van Bourgondië Johan van Voerst Heer van Keppel de watermolen met de Kamp en de landen en diezelfde dag beleent Jonker Van Voerst de molen aan Johan van Rechteren van Almelo, die er in 1496 weer mee beleend wordt, terwijl 13 oktober 1512 de molen als leengoed wordt opgedragen door de Bisschop aan Adriaan van Reede. In het register der Leenen van de Lheenkamer des Huyses en der Heerlijkheid Almelo komt 'de Watermole toe Rijssen' als leengoed voor.

Staring en Stieltjes zeggen in de 'Overijsselsche Wateren' (1848), dat de Molenbeek ten oosten van Rijssen 'het benedenste eener waterleiding vormt, die vroeger een molen dreef en nu alleen dient tot afwatering van enige gronden beoosten de straatweg en bij de windmolen boven de Rijssensche brug in de Regge valt, na eerst nog door een spit te zijn gestroomd'.

Met dit citaat over de oudste molen 'die watermoele te Rusenen' willen we de rijke historie van Rijssen's molens, besluiten.

De kerken van Rijssen

De 'keien der heidenen' (gevonden offerstenen) zijn de stille getuigen van het godsdienstige leven uit de vóór-christelijke tijden. De opgravingen, die bij Rijssen in de twintiger jaren onder leiding van Dr. Holwerda en Dr. Remouchamps werden verricht, hebben heel wat urnen met as naar de oppervlakte gebracht. Dr. Holwerda schatte de urnen uit het tijdvak van 500-200 jaar vóór Christus. Bij Rijsserberg was het veld met de lijnen van de eigenaardige vorm der heidense graven duidelijk te onderkennen.

Het heeft lang geduurd dat de heidenen hier gekerstend waren. Het is bekend, dat Marcellinus en Lebuïnus het Christendom in Twente kwamen brengen. Laatstgenoemde, die in 777 overleed, heeft de kerk op het Schild in Rijssen doen bouwen.

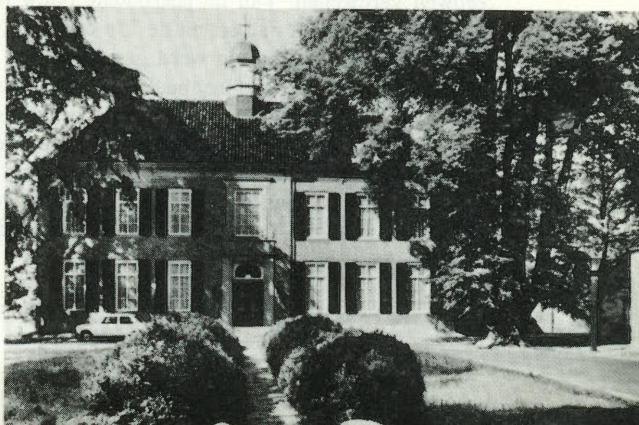
Een rustiek hoekje was het verbindingsstraatje tussen Grotestraat en de Juliana straat, achter bakker Mensink. Hier woonde de bekende Rijssenaar 'KAKEAS GRAADS'. Boven in de houten gevel ziet men de vlieggaten voor de duiven, die men op zolder had zitten.

In het midden van Rijssen vindt men het Schild - een oer-oud Saksisch verdedigingscentrum.

Bezijden Rijssen ligt de mooie havezathe 'De Oosterhof', een vriendelijk kasteeltje met prachtige bossen en donkere lanen. Deze havezathe werd al genoemd in het jaar 1334.

Deze kerk is zeer oud en daarom willen we aan dit bedehuis bijzondere aandacht schenken. Vóór 1100 telde Twente onder haar elf parochiën ook Rijssen (Risnen). Ze was gewijd aan St. Dyonysius en gold als de moederkerk van Wierden en Holten. Zij had drie vicariën gewijd aan O.L.V., het H. Kruis en St. Jan, de evangelist. Met laatstgenoemde vicarie was zij op 22 januari 1335 begiftigd door Everhardus van Bevervoorde, die in 1323 in Rijssen een kasteel had laten bouwen. De kerk heeft in de loop der eeuwen vele veranderingen ondergaan. De fundamente zijn grotendeels gehandhaafd, vooral waar het oude gedeelte is, dat uit tufsteen is opgetrokken. Deze fundamente bestaan dikwijls uit grote veldkeien, waarvan er één met een groot plat vlak, die wellicht vroeger heeft dienst gedaan als offersteen bij de heidense voorvaderen.

In de tachtigjarige oorlog heeft de kerk het dikwijls zwaar te verduren gehad. Zo maakten op 3 september 1584 een vijftigtal Spaanse ruiters uit Lochem zich meester van de kerk, ondanks dat men in 2 gaten ter weerszij van de voordeur een dwarsbalk had gestoken ter versterking bij een stormaanval. De Spanjaarden pleegden tegen de burgers geweld, omdat ze weigerden hun daar voedsel te brengen.

In het begin van de 17e eeuw dringt in Rijssen de Reformatie door. In 1626 wordt de Rijssense pastoor Gerrit Braamcamp protestant. Met hem gaat het overgrote deel zijner parochie over naar de 'nieuwe leer'.

Daarna krijgen het de protestanten in Rijssen niet gemakkelijk. Op 29 september van het jaar 1665 vallen de Munsterse troepen, onder aanvoering van Christoffel Bernhard van Galen alias Bommenberend, Twente binnen.

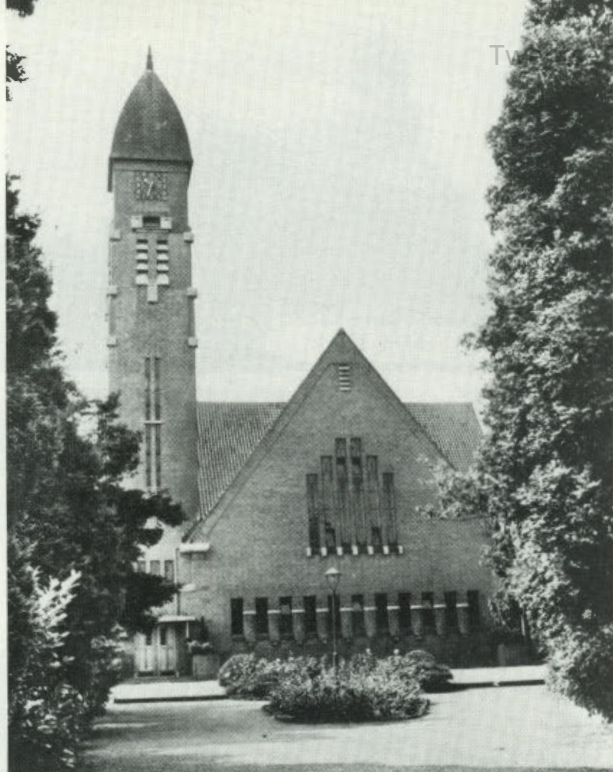
Na bezetting van Enschede, Oldenzaal en Ootmarsum volgen meerdere plaatsen. Ook Rijssen komt enige jaren onder zware druk te staan. Dat echter niet alles getolereerd werd ondervond een officier, die door de getergde inwoners werd verdronken in een kolk op de hoek van de Boomkamp-Watermolen, die daarna de naam kreeg van Munster-kolk. De bevolking kon in 1674 een zucht van verlichting slaken toen de Munsterse troepen vertrokken.

Aan de bewogen historie der kerk werd een nieuwe schokkende gebeurtenis toegevoegd toen op de morgen van 4 augustus 1826 een geweldige slag de bewoners bij de kerk opschrikte. De eeuwenoude kerktoeren bleek het plotseling te hebben gegeven en was ingestort. De geldmiddelen ontbraken om de kerk van een forse stenen toren te voorzien. De Schildkerk werd daarom met een eenvoudig houten torentje getooid. De vroede vaderen bouwden van de stenen van de ingestorte toren later een muur om het kerkhof aan de Lentfertsweg.

In 1899 had een grondige restauratie plaats, waarbij oude muurschilderingen werden bepleisterd, daar deze van weinig kunstwaarde bleken te zijn. Door belangrijke vergrotingen is de oorspronkelijke vorm van de oude kerk in de loop der eeuwen verdwenen. Van de alleroudste bouw is nog iets te zien op het zilveren Avondmaalstel, dat dateert uit de 17e eeuw, en waarvan een deel door de stad en een deel door de diaconie werd geschonken.

In het begin was het een eenbeukig romaans gebouw. De Noordgevel uit de 12e eeuw in tufsteen is hiervan nog over. In de 15e eeuw werd het romaanse koor vervangen door een groter gotisch koor. In de 16e eeuw werd aan de zuidkant een tweede beuk gebouwd, voorzien van een koor. In 1924-1925 werd de kerk weer vergroot, de zgn. leerkamer aan de voorzijde verdween, en een derde beuk werd bijgebouwd, ook aan de zuidzijde. De thans driebeukige hallekerk is geheel in steen overwelfd.

*Aan de Haar
staat de Wester-
kerk, eigendom
van de Ned.
Herv. gemeente,
die begin van de
dertiger jaren
werd gebouwd.*

*De 'nieuwe'
Rooms-
Katholieke kerk
werd in 1926
gebouwd en is
dus bijna 50
jaar oud.*

Rijssen - N.H. Kerk

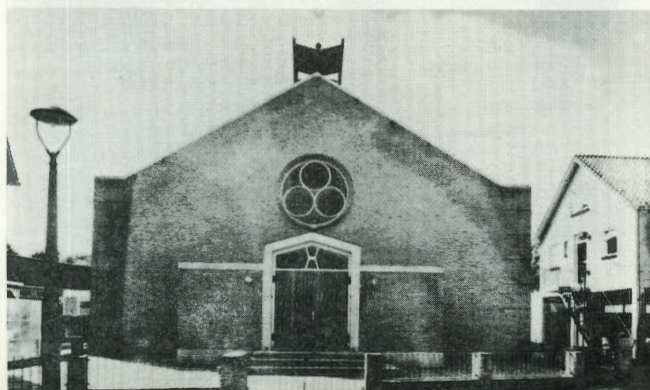
*De Schildkerk
zoals deze er
thans uitziet.
Er zijn nu vele
parkeermoge-
lijkheden bij de
kerk.*

*Rijssen bezit
twaalf prote-
stante bedehuizen.
De monumentale
'Noorderkerk'
van de Geref.
Gemeente is de
grootste met 2400
zitplaatsen.*

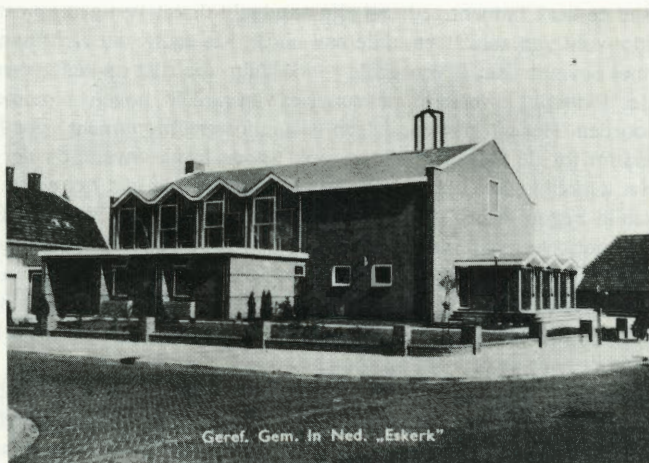

*Op de Bevervoorde
staat het bede-
huis van de Oud
Geref. Gemeente,
vroeger aange-
duid als de kerk
van Ds. Van
Wier, Deze
predikant ver-
liet in 1932 de
Walkerk.*

*Aan de Oranje-
straat verrijst de
'Oranjekerk' van
de Oud Geref.
Gemeenten in
Ned. Dit bede-
huis staat in
Rijssen bekend
als de kerk van
Ds. Slager.*

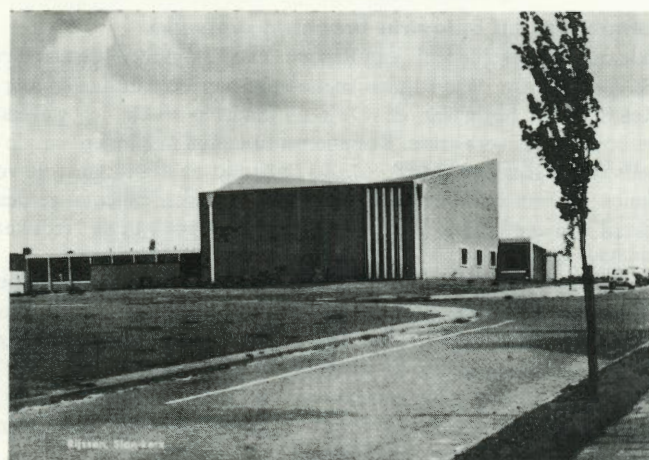
*De nieuwe 'Es-
kerk' van de
Geref. Gemeenten
in Ned. kon in
1965 in gebruik
werden genomen.*

*De 'Zuiderkerk'
van de Geref.
Gemeente is ook
een imposant
bouwwerk.*

*De Sion-kerk
is ook eigen-
dom van de Ned.
Herv. gemeente.
De bouw dezer
kerk is zeer
modern uitge-
voerd.*

Wie de kerk binnentreedt zal zijn aandacht direct vestigen op een uniek romaans doopvont van zandsteen, daterend uit de 12e eeuw, dat zich thans vóór de preekstoel bevindt. Het is een grote ronde kuip, die rust op een zware vierkante voet. Het doopvont is versierd met een fries van ranken, bogen en palmetten, afgezet met koorden. Het uit grof zandsteen bestaande grafmonument voor Frederica van Ittersum tot de Gerner, behoort ook tot de fraaie inventaris der kerk.

Het kerkelijke leven, dat in de 8e eeuw in Rijssen met het eerste bedehuis op het Schild begon, kreeg in de loop der eeuwen een grote variatie. Een vergeeld notulenboek vermeldt, dat in 1885 enige leden van de Walkerk, toen nog geheten de Geref. Gemeente onder het Kruis, begonnen samen te komen in particuliere woningen, later in een pand van Spanjer in de Bouwstraat. In 1895 werd de Eskerk in gebruik genomen, die 550 plaatsen telde. In 1965 kon een geheel vernieuwde Eskerk in gebruik worden genomen.

We hebben terloops de Walkerk reeds genoemd. Waarschijnlijk ligt de oorsprong dezer gemeente in de jaren na 1834, toen Ds. de Cock de Ned. Herv. kerk verliet. De naam Geref. Gemeente onder het Kruis is bewaard gebleven tot 1932, toen men verenigde met de Geref. Gemeenten.

In 1886 verliet Ds. Diephuis met sommigen zijner leden de Walkerk en ging mee met de Doleantie, waaruit de Geref. kerk aan de Boomkamp is voortgekomen. Aan de Rozengarde staat de Rooms-Katholieke kerk, die bijna 50 jaar oud is. In 1926 werd deze kerk gebouwd.

Op de Bevervoorde verrijst het bedehuis van de Geref. Gemeente onder het Kruis, vroeger aangeduid als de kerk van Ds. van Wier. Deze predikant verliet in 1932 de Walkerk. Aan de Haar staat de Westerkerk, eigendom van de Ned. Herv. gemeente, die begin van de dertiger jaren werd gebouwd.

Er zijn momenteel twaalf protestante kerken in Rijssen. De helft daarvan is van de Geref. Gemeenten, waarvan de monumentale Noorderkerk de grootste is. Ook de Zuiderkerk is een imposant bouwwerk. De Herv. gemeente heeft de beschikking over drie kerken, waartoe ook de Schildkerk behoort. Verder zijn er nog de reeds genoemde Geref. kerk en de Zuid-Molukse Protestantse kerk. De Ned. Protestantenbond kent in Rijssen ook een afdeling. Het kerkelijk leven in Rijssen is nog niet tanende.

Landbouw en industrie brachten welvaart

Wie over de geschiedenis van Rijssen schrijft kan moeilijk aan de industriële historie voorbij gaan. Wie Rijssen zegt, denkt meteen aan jute en aan steenbakkerijen. Reeds in het begin van de 17e eeuw had het stadje een weversgilde, dat eigenverbouwd vlas verwerkte. Kooplieden brachten het linnen aan de man en kwamen zelfs tot in Rusland (Moskou). Zo ontstond na 1830 naast de vervaardiging van linnen die van bombazijn en pilow. De gewezen calicots werden gewoonlijk geleverd aan een toen in Nijverdal gevestigd depôt van de Nederlandsche Handelsmaatschappij.

In 1835 stichtte de fa. D. en J. ter Horst een weverij met getouwen, die ondergebracht was in één klein zaaltje. Twintig arbeiders vonden daar emplooi. Kort daarop namen de wevers ook deel aan de vervaardiging van jutezakken. Reeds in de 18e eeuw ontmoeten we in Rijssen Gerrit Hendrik ter Horst (1771-1825) als fabriqueur; hij liet pilow en calicots aan huis weven en stichtte een gebouw als opslagplaats van garens en gewezen stoffen, op welks gevelsteen te lezen stond: 'Vlijt geeft brood voor 't algemeen'.

Keren we nu naar het midden der 19e eeuw terug. Alles verliep naar wens, maar toen tengevolge van de Amerikaanse successie-oorlog de aanvoer van katoen sterk werd beperkt, richtte de fa. ter Horst in 1864 naast de bestaande handweverij een kleine stoomspinnerij op, die de naam van 'de Bleek' ontving. Er werden enige spinsters en spinbazen uit Schotland aangetrokken, die de bevolking het jutespinnen en -weven moesten leren. Van die tijd af ging het crescendo met de Rijssense industrie. In het huidige Rijssen staan thans enige grote fabriekscomplexen.

In ongeveer dezelfde tijd, dat de fa. Ter Horst startte treffen we in het stadje plm. 50 'tichelwerken' aan, want één der oudste bestaansmiddelen van de bevolking is het steenbakken. Deze 'tichelwerken' lagen her en der verspreid tussen de boerderijtjes en verschilden daarvan nauwelijks in grootte. Dikwijls was de eigenaar tevens boer, die een stukje weiland en één of twee koeien bezat. Het was geen gemakkelijke tijd, men moest hard werken voor een karig loon. Daar kwam dan nog bij, dat de schrale bodem een minimale opbrengst leverde en de veestapel armelijk was. De steenbakkerijen hebben naast de jute-industrie een belangrijke bijdrage geleverd tot de economische ontwikkeling van Rijssen. De grondstof voor de steenbakkers had men dicht bij de hand, ze werd aangetroffen o.a. op de Brekeld, de zuid-oostelijke helling van de Es.

Het vormen van stenen gebeurde met de hand, een werkwijze, die reeds bij de Egyptenaren werd gevonden. Per dag werden ongeveer 5000 stenen per man gemaakt. De steenbakkerijen verschaften in het seizoen aan ruim 500 personen werk, mannen, vrouwen, maar ook kinderen. De opbrengst bleef echter laag en dit leidde vooral tot moeilijkheden, toen ook nog de concurrentie van de steenfabrieken aan de grote rivieren de kop opstak. Aan deze concurrentie kon op de duur nauwelijks het hoofd geboden worden, en daar de klei in de buurt van het stadje, uitgeput raakte, gaven veel steenbakkers de strijd op. De doorzetters moesten echter naar modernere methoden uitzien. De kleibaggermachines namen later het werk van vele arbeiders over. De ringovens die eerst als zeer modern doorgingen werden op de duur verdrongen door de tunnelovens, die praktisch volautomatisch werken. Momenteel zijn er van de talrijke steenbakkerijen nog slechts enkele overgebleven. Landbouw en veeteelt waren ook een bron van inkomsten. Vele boerderijen in het westelijk gedeelte van Rijssen stonden met de deel en stalen naar de straatzijde, waardoor men overal langs de straat mesthopen aantrof. Aan het begin van deze eeuw werd Rijssen hierdoor wel eens het 'stadje met de mesthopen' genoemd. Het stadje, dat zijn eigen karakter heeft bewaard, men lette o.a. op het sappige dialect en de klederdracht, die de laatste decennia wel wat teruggang heeft geboekt, wordt door de prachtige omgeving zoals Hollands Schwarzwald en de oude Groene Kruisbossen wel eens 'de glimlach van Twente' genoemd.

Hoewel van het oude Rijssen niet alles is behouden gebleven, toch bleef er de ouderwetse hartelijkheid, vriendelijkheid en gastvrijheid.

We hebben niet alleen de ontwikkeling van Rijssen uit industrieel-historisch oogpunt gezien, maar hebben ook moeten kijken door de agrarische bril, want jute-industrie, steenbakkerij, landbouw en veeteelt hebben samen tot de welvaart van deze gemeente bijgedragen. Rijssen is niet denkbaar zonder jute en stenen, maar ook niet zonder landbouw en veeteelt. De arbeiders(sters) van de jute-industrie, de steenbakkers en de boeren hebben Rijssen gemaakt tot de welvarende stad van 1975 met bijna twintigduizend inwoners.